

Το προσφυγικό ζήτημα

1

- Οι προσφυγικές μετακινήσεις πριν το 1922 και το κράτος – επιτάξεις κατοικιών
 - Η επιτροπή αποκατάστασης προσφυγών
- Διαθέσιμες γαίες και η αγροτική αποκατάσταση - Η αγροτική παράγωγή, μια επιλογή;
 - Νομοθεσία και εγκατάσταση
 - Η στέγαση στους κλήρους

Προσφυγικές μετακινήσεις πριν το 1922 και η κρατική περίθαλψη

2

- Οι πρώτες μετακινήσεις πληθυσμών πραγματοποιήθηκαν μετά το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.
- **Μικρότερα κύματα προσφύγων ως αποτέλεσμα εξεγέρσεων στην Κρήτη το 2^ο μισό του 20^{ου} αιώνα (1866, 1869, 1878, 1889, 1896 και 1897).**
- Από το 1906 ως το 1913 οι μετακινήσεις προσφύγων ακολουθούν τον ρυθμό των συγκρούσεων μεταξύ των εθνικισμών, ως τους Βαλκανικούς Πολέμους, για να μην σταματήσει ως τη Μικρασιατική Καταστροφή.
- Το 1914 συστάθηκε στη Θεσσαλονίκη η «Κεντρική Επιτροπή προς περίθαλψιν και εγκαταστάσιν των εκ Μακεδονία εποίκων ομογενών» με υποεπιτροπές της σε διάφορες πόλεις της Μακεδονίας.
 - Καταργήθηκε το 1917 με την ίδρυση του Υπουργείου Περιθάλψεως. Τον Ιούλιο του 1917 ψηφίστηκε το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί περιθάλψεως Προσφύγων» (παροχή διατροφής, οικονομικής βοήθειας, ιατρική φροντίδα).

Προσφυγικές μετακινήσεις πριν το 1922 και η κρατική περίθαλψη

3

- Το 1919 επεκτείνεται το νομοσχέδιο (Νόμος 2037, 26.04.1919)
 - στους πρόσφυγες από τις νότιες επαρχίες της Ρωσίας (μετά από την έκρηξη της Οκτωβριανής Επανάστασης) και
 - στους ανήμπορους, απόρους, ορφανά συνέπεια της παρατεταμένης εμπλοκής της χώρας σε πολεμικές επιχειρήσεις.
- Η Μικρασιατική Καταστροφή: πρωτοφανής προσφυγική πλημμυρίδα ως προς την έκταση της αντιμετώπισε μια κατάσταση ήδη τραγική στον τομέα της περίθαλψης προσφύγων στην Ελλάδα.

Επιτάξεις κατοικιών - έκτακτο μέτρο, προσωρινή προσαρμογή

4

- Με απόφαση της Επαναστατικής Επιτροπής στις 15 Σεπτεμβρίου 1922, που ήρθε να επικυρώσει σχετικό Νομοθετικό Διάταγμα στις 11 Νοεμβρίου, ρυθμίζεται η **επίταξη ακινήτων** προκειμένου να στεγαστούν προσωρινά σε αυτά πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία.
- Αποθήκες, νοσοκομεία, μοναστηριακά οικήματα και κάθε είδους ακίνητα, κάτω από οποιοδήποτε καθεστώς ιδιοκτησίας, **ακατοίκητα**.
- 22 Νοεμβρίου 1922, το νέο Νομοθετικό Διάταγμα «Περί επιτάξεως κατοικουμένων ή οπωσδήποτε χρησιμοποιημένων ακινήτων» συμπληρώνει το προηγούμενο. Η παρουσία χιλιάδων προσφύγων στα αστικά κέντρα καθιστούσε αναγκαία τη χρησιμοποίηση ακόμη και οικιών που κατοικούνταν.
- Συνολικά επιτάχτηκαν 8.635 οικήματα.

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (1923-1930)

5

- Τον Φεβρουάριο 1923 η ελληνική κυβέρνηση έχοντας διαπιστώσει την αδυναμία της να επιλύσει ικανοποιητικά ένα πρόβλημα τέτοιας έκτασης, αποτάθηκε στην Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ) προκειμένου να επιτύχει τη σύναψη δανείου για την αποκατάσταση των προσφύγων και τεχνική βοήθεια για την υλοποίηση της.
- Το Σεπτέμβριο 1923 υπογράφηκε το Πρωτόκολλο για την ίδρυση της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων η οποία στο εξής, και καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας μέχρι τη διάλυση της το 1930, θα αποτελέσει τον βασικό άξονα υλοποίησης της προσφυγικής αποκατάστασης.

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (1923-1930)

6

- Αυτόνομος οργανισμός υπό την εποπτεία της ΚΤΕ με έδρα την Αθήνα
- 4 μέλη (δύο από την ελληνική κυβέρνηση, ένα διορισμένο από το Συμβούλιο της ΚΤΕ και ο πρόεδρος της Επιτροπής, πολίτης των ΗΠΑ.)
- 784 υπάλληλοι το 1924 – πάνω από 2.000 υπάλληλοι το 1929

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (1923-1930)

7

- Το οργανόγραμμα: 5 βασικές Διευθύνσεις
 - Εποικισμού Μακεδονίας (15 γραφεία εποικισμού)
 - Εποικισμού Θράκης (7 γραφεία εποικισμού)
 - Εποικισμού Παλαιάς Ελλάδος, Ηπείρου και Νήσων (18 γραφεία εποικισμού)
 - Αστικής Αποκαταστάσεων
 - Οικονομικού
- Τα δάνεια με σκοπό τη χρηματοδότηση της αποκατάστασης προσφύγων.

Η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (1923-1930)

8

- 1^ο δάνειο (1924): 12.000.000 λίρων Αγγλίας με επιτόκιο 7% (πιστωτές ήταν ο τραπεζικός οίκος Hambros Bank Limited (UK), ο οίκος Spreyer and Company της Νέας Υόρκης και η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος)
- 2^ο δάνειο (1928): 9.000.000 λίρων Αγγλίας «Δάνειον Σταθεροποιήσεως»
- Άλλα 2 δάνεια, το 1927 με την Εταιρία Τεκνών (100.000.000 δραχμών) και το Δάνειο Συνοικισμού Νέας Σμύρνης το 1926 (2.000.000 δραχμών).

Διαθέσιμες γαίες και η αγροτική αποκατάσταση

9

- **5.000.000 στρέμματα**, τα οποία με βάση το προϋπάρχον καθεστώς ιδιοκτησίας μπορούσαν να ταξινομηθούν σε επτά διαφορετικές κατηγορίες:
 - εκτάσεις ανταλλάξιμων μουσουλμάνων,
 - εκτάσεις που προέκυψαν από απαλλοτρίωση,
 - κτήματα του δημοσίου, κτήματα που άφησαν Βούλγαροι «μετανάστες» (Συνθήκη του Νεϊγύ),
 - εκτάσεις μουσουλμάνων που περιήλθαν στο δημόσιο (μη ανταλλάξιμες) σε εφαρμογή ελληνοτουρκικών συμφωνιών,
 - εκτάσεις ξένων υπηκόων, και άλλων κατηγοριών (μοναστηριακές, κοινοτικές κτλ.)
- Ο υπολογισμός της ΕΑΠ του Μαΐου 1927 εκτιμούσε ότι είχε διαχειριστεί γύρω στα **7.500.000 στρέμματα** (4.718.000 καλλιεργήσιμες και 2.691.000 μη καλλιεργήσιμες εκτάσεις).

Διαθεσιμότητα γαιών κατά προέλευση και περιφέρεια (ΚΑΤΣΑΠΗΣ, σ. 143)

10

Κατά προέλευση	Στρέμματα	Περιφέρειες	Στρέμματα
Βουλγάρων μεταναστών	940.207	Μακεδονία	5.487.865
Τουρκικά ανταλλάξιμα	4.981.090	Θράκη	2.260.190
Τουρκικά μη ανταλλάξιμα	199.598	Ήπειρος	80.838
Εξ απαλλοτριώσεως	588.452	Κρήτη	154.552
Εξ επιτάξεως	367.363	Παλαιά Ελλάς	362.452
Δημόσια	536.393	Λήμνος	44.547
Ξένων υπηκόων	295.953		
Άλλων κατηγοριών	481.388		
Σύνολο	8.390.444		8.390.444

Η αγροτική αποκατάσταση, μια επιλογή;

11

- Η αγροτική αποκατάσταση αποτελούσε μια συμφέρουσα επιλογή τόσο για τους πρόσφυγες όσο για την ελληνική κοινωνία. Για την αίτια της επιλογής εκείνης, οι μελετητές συγκλίνουν στις τρεις αυτές επισημάνσεις:
 - Υπήρχαν στις Νέες Χώρες (ιδίως στη Μακεδονία) τεράστιες εκτάσεις γης που μπορούσαν να αξιοποιηθούν.
 - Η επιτάχυνση της διαδικασίας απαλλοτριώσεων που υπήρχε στον Μεσοπόλεμο φαίνεται να εντάσσεται σε αυτή ακριβώς τη στρατηγική αποκατάστασης των προσφυγικών πληθυσμών και της μετατροπής τους σε μικροϊδιοκτήτες γης, η οποία επιταχύνθηκε από τον Αγροτικό Νόμο του 1924, ο οποίος κήρυξε απαλλοτριωτέα όλα τα μεγάλα αγροκτήματα στη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, τη Θράκη και την Άρτα έναντι χαμηλής αποζημίωσης.
 - Ευκαιρία να επιτευχθεί η εθνική ομογενοποίηση.
- Κλίμα πολιτικού συντηρητισμού με τον φόβο μιας κοινωνικής επανάστασης.
- Η απάντηση βρισκόταν κάπου ανάμεσα σε όλες αυτές τις πραγματικότητες.

Η αγροτική αποκατάσταση, μια επιλογή;

12

- Η ΕΑΠ δεν ήταν φιλανθρωπικό ίδρυμα.
- Αρμοδιότητά της ήταν η ανακούφιση της προσφυγικής δυστυχίας και ο τελικός στόχος της η ένταξη των προσφύγων στο κοινωνικό ιστό της νέας τους πατρίδας.
- Οι όροι με τους οποίους καλούνταν να υλοποιήσει τα παραπάνω κινούνταν στην προοπτική της «**παραγωγικής εγκαταστάσεως των προσφύγων**» όπως προβλέπει το άρθρο 2 του Νομοθετικού Διατάγματος «Περί αγροτικής εγκαταστάσεως προσφύγων» (1923) όπου αναφέρονται ρητά
 - Ότι οι κατηγορίες προσφύγων που δικαιούνται να τύχουν αυτής της προνομιούχου αποκατάστασης: «δεν δικαιούνται κλήρου οι λόγω παθήσεως ή ηλικίας ανίκανοι προς αγροτικήν εργασία».

Η αγροτική αποκατάσταση, μια επιλογή;

13

- Η ΕΑΠ θεωρούσε ότι η αγροτική αποκατάσταση θα αποτελούσε τον γρηγορότερο δρόμο για την οικονομική αυτονόμηση των προσφύγων με δύο επιθυμητά αποτελέσματα:
 - Οι αρμόδιες αρχές δεν θα είχαν για μεγάλο διάστημα την υποχρέωση να συνδράμουν στη στήριξη χιλιάδων ανθρώπων,
 - Η συνεισφορά των νέων αγροτών στην εθνική οικονομία θα προκαλούσε σε σύντομο χρονικό διάστημα ένα θετικό σοκ (μέσω της αύξησης της παραγωγής, των εσόδων από τη συλλογή φόρων, της επέκτασης της εσωτερικής αγοράς)
- Από την ίδρυση της μέχρι τη διάλυσή της το 1930 η ΕΑΠ είχε διαθέσει για την αποκατάσταση των αγροτικών προσφύγων (47% του προσφυγικού πληθυσμού) 3.518.471.339 δραχμές, ενώ για τους αστούς πρόσφυγες (47% του προσφυγικού πληθυσμού), 765.757.154 δραχμές (το 1/5^ο).

Νομοθεσία και εγκατάσταση

14

- Το Νομοθετικό Διάταγμα της 13^{ης} Ιουλίου 1923 «Περί αγροτικής εγκαταστάσεως προσφύγων»
- Η αποκατάσταση μπορούσε να γίνει οργανωμένα και μονάχα κατά ομάδες προσφύγων (τουλάχιστον 10 οικογενειών) των οποίων οι αρχηγοί είχαν την υποχρέωση να εκλέξουν μια επιτροπή από τρία τουλάχιστον μέλη, η οποία θα τους εκπροσωπούσε στις υποθέσεις τους με τις αρμόδιες υπηρεσίες. Απαγόρευε την εγκατάσταση μεμονωμένων ατόμων ή οικογενειών.
- Η ΕΑΠ ερχόταν σε συνεννόηση με τους εκπροσώπους για την επιλογή της κατάλληλης τοποθεσίας η οποία θα έπρεπε να πληροί κάποιες προϋποθέσεις
 - όπως η ύπαρξη κοινών χαρακτηριστικών με την πατρίδα τους (στο μέτρο του δυνατού),
 - η ειδίκευση των προσφύγων σε συγκεκριμένους τύπους καλλιέργειας και ο βαθμός που η εγκατάσταση θα επέτρεπε στους πρόσφυγες να ασχοληθούν με γεωργικές ασχολίες παρεμφερείς με εκείνες που εκαναν στη Μικρασία.

Νομοθεσία και εγκατάσταση

15

- Χαρακτηριστικά οι καπνοκαλλιεργητές από τις περιφέρειες της Σμύρνης και Νικομήδειας εγκαταστάθηκαν στα εδάφη της ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης.
- Ακολούθως η ΕΑΠ τους παραχωρούσε γεωργικό κλήρο και εφόδια προκειμένου να μπορέσουν οι ίδιοι να καλλιεργήσουν τη γη τους. Το μέγεθος του κλήρου ήταν ανάλογο με τον αριθμό μελών της οικογένειας.

Η Στέγαση στους κλήρους

16

- Μέχρι τη διάλυση της το 1930, η ΕΑΠ είχε κατασκευάσει **51.718 οικήματα**, στα οποία προστέθηκαν **63.886 τουρκικά και βουλγαρικά οικήματα** που επισκευάστηκαν, καθώς και **13.447** που έκτισε το ελληνικό κράτος.
- Στα περίπου 130.000 αυτά οικήματα στεγάστηκαν **145.127 οικογένειες** δηλαδή **560.136 άτομα**, που συγκρότησαν **2.085 αγροτικούς συνοικισμούς** (οι περισσότεροι εκ των οποίων εντοπίζονται στις βόρειες επαρχίες της χώρας, στη Μακεδονία ιδίως και στη Θράκη).
- Δρόμοι, υδραγωγεία, σχολεία, έργα για την ιατρική φροντίδα των νέων πληθυσμών, αγορά μηχανημάτων για την εκχέρωση αναξιοποίητων γαιών, κατασκευή γεφυρών και άλλα συναφή έργα πραγματοποιήθηκαν με χρηματοδότηση της ΕΑΠ.
- Επιτρέποντας στους νέους προσφυγικούς συνοικισμούς όχι απλώς να αναπτυχθούν ικανοποιητικά, αλλά να προσφέρουν στους κατοίκους τους ένα **επίπεδο διαβίωσης** αρκετά υψηλότερο από εκείνο που είχαν πολλά χωριά ντόπιων πληθυσμών.

Η Στέγαση στους κλήρους

17

- Πρόγραμμα τεχνικών έργων που υλοποιείται στις βόρειες επαρχίες με στόχο την απόδοση χιλιάδων στρεμμάτων γης σε καλλιέργεια και το οποίο μεταβάλλει ριζικά τις συνθήκες διαβίωσης για τους πληθυσμούς των περιοχών.
- Το «Σχέδιο εξυγιάνσεως της πεδιάδος Θεσσαλονίκης» ή και το «Σχέδιο εξυγιάνσεως της πεδιάδος Σερρών και Δράμας» απέδωσαν στην καλλιέργεια 1.625.000 στρέμματα, και παράλληλα με την πραγματοποίησή τους, εξελίσσονταν έργα οδικών δικτύων και υποδομής, καθώς και μια μεγάλη εκστρατεία για την καταπολέμηση της ελονοσίας.

Προσφυγικοί αγροτικοί συνοικισμοί κατά περιφέρεια

18

Περιφέρεια	Αριθμός συνοικισμών
Μακεδονία	1.088
Θράκη	623
Ήπειρος	25
Θεσσαλία	55
Στερεά Ελλάδα, Εύβοια	47
Πελοπόννησος	20
Λήμνος	15
Κρήτη	212
Σύνολο	2.085